

Міфосимвол води у прозі Марії Матіос

Міфосимвол води є надзвичайно багатограним. Він поєднує в собі різноманітні трактування, часто протилежні за своєю суттю. Так, наприклад, вода, символізуючи відродження та родючість, одночасно може приховувати загрозу смерті й руйнування [2, с. 42]. З одного боку, вона є першостихією світотворення, а з іншого – втіленням первісного хаосу. Крім того, подвійна природа водної стихії виражається через її співвідношення як з жіночим, так і чоловічим началом [1, с. 40].

До образу води вдається у своїх творах Марія Матіос. Досить часто реально існуючий гідротопонім (річка Черемош у романі «Солодка Даруся», річка у містечку Мишин з повісті «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» тощо) стає символом, який приховує ключ до розгадки так старанно вибудованої таємниці екстраординарних персонажів Марії Матіос. Найяскравіше це виявляється у драмі на три життя «Солодка Даруся». На селі усі вважають Дарусю «не сповна розуму», бо вона «говорить з деревами і квітами» і «живе собі, як хоче» [6, с. 6]. Аби не казати «дурна», односельчани називають її «солодкою». Ще в дитинстві Даруся втратила голос і тепер німує, причому вміння говорити повертається до неї лише на цвинтарі біля татової могили, хоча вона це старанно приховує. Автор наділяє Дарусю ще однією особливістю – «від *солодкого* болить її голова і блює вона дуже» [6, с. 7]. Від цієї дивної недуги рятує Дарусю лише закопування у землю та занурення у воду, причому останнє – найефективніше. Чому ж саме вода рятує нещасну Дарусю? З одного боку, це можна пояснити тим, що, за народними уявленнями, чиста, джерельна вода є живою: «нею очищуються, п'ючи її чи купаючись у ній, набираються здоров'я» [8, с. 67]. Однак зробити такий простий висновок заважає одна деталь: напади страшного головного болю відбуваються тоді, коли Дарусі нагадають про так звану «конфету». Навряд чи звичайнісінькі солодощі можуть спричинити затяжну мігрень. Тоді ж у чому причина дивовижного порятунку водою? Відшукати її допоможе «занурення» у міфопоетичний підтекст аквасимволіки, яка у творах Марії Матіос відіграє суттєву роль і сприяє глибшому розумінню авторської концепції.

Здавна вважали, що вода має здатність до очищення. За повір'ями, нею, як і вогнем, очищаються від тілесного й душевного бруду [8, с. 66]. Йдеться про так зване «ритуальне обмивання», що повертає людину до первісної чистоти і є ніби другим народженням, новим виходом із материнського лона [1, с. 240]. У романі «Солодка Даруся» присутній міфопоетичний мотив очищення від гріхів за допомогою води. Важливим у цьому контексті є такий інтригуючий факт, як Дарусина німота, про причини якої читач дізнається, лише прочитавши останню частину драми на три життя – «Драму найголовнішу». За словником символів Х. Керлота, німота – це «символ ранньої стадії всесвіту і повернення у первісний стан», «з цієї причини в легендах часто згадується дехто, хто онімів у покарання за серйозні гріхи (які самі собою передбачають таку регресію)» [3, с. 338]. Насправді жодного гріха Даруся не вчинила, адже Божих заповідей не порушувала. Проте у підтексті прочитується: щось не дає їй спокою, мучить її, щось, про що вона думає постійно. Автор підкреслює це за допомогою курсиву: «Вона *не вміє не думати*» [6, с. 9]. Те, що мучить Дарусю, розкривається перед читачем майже в кінці роману. Виявляється, що в десятилітньому віці, не навчена брехати, Даруся мимоволі виказала жорстокому і безжалісному радянському майору Дідушенку (в той час на Буковині хазайнували «совіти») таємницю своїх батьків. Полягала вона в тому, що Михайло віддав повстанцям, які прийшли з лісу, провіант, а сам збрехав майору, що вони відібрали харчі силою. Дитина виказала таємницю за червоного льодяника-півника, якого використав «Дідушенковий напарник» – офіцер. У розпачі Дарусина мати Матронка викрикує, що краще б «струїла в утробі таку нечисть» чи «родила німою...» [6, с. 171]. Згодом Матронку знайшли в дровитні зачепленою за бантину обмотаною круг ший косою [6, с. 180]. З того часу Даруся онімела і на дух не переносила цукерок. Очевидно, і через кілька десятиків років вона відчувала свою провину перед батьками, а особливо перед татом.

Можемо припустити, що почуття провини у Дарусі настільки сильне, що вона ототожнює його з гріхом, і, щоб не загинути під його тиском, потребує очищення – хоча б на короткий час. Отже, кожне Дарусине занурення – це символічна смерть, після якої вона народжується чистою. Цього вистачає до того часу, поки хтось не нагадає їй про вчинений, як вона сама вважає, гріх. У тексті це артикулюється наступним чином: «дати конфету». Можливо, Даруся прагне на підсвідомому рівні повернутися у той час, коли вона ще не була грішною, – час до своєї появи на світ. Адже символічно вода ототожнюється з материнським лоном («У ролі жіночого начала вода виступає як аналог материнського лона і черева» [1, с. 240]). Тому маємо підстави трактувати занурення Дарусі у воду заради припинення болю як прагнення повернутись у лоно своєї матері і народитись чистою, тобто незаплямованою гріхом, який усе життя висить над Дарусею.

Мотив гріхозмивання присутній і в повістях «Москалиця» та «Мама Маріца – дружина

Христофора Колумба». У першій повісті мати головної героїні Москалиці Катрінка після звалтування її «воякою-русаком» стала біля криниці і «вилити собі на голову відро води» [6, с. 9]. Очищення від гріхів за допомогою води розкривається у повісті «Москалиця» також через міфологему Світового потопу. Мотив потопу – «символічно сильний міфологічний мотив, пов'язаний з повторенням циклів творення, коли боги знищують все з метою почати все знову» [2, с. 47]. Повінь у селі Панська Долина стала нічною катастрофою, яка «слід цілого людського життя не лишила» [5, с. 8] і забрала життя матері Москалиці. Ця повінь відсилає до аналогії із всесвітнім потопом, що винищує життя з метою народження нового: Бог вирішив «омити (очистити) землю водою від нечестивого людського роду, а праведного Ноя зберегти» [7, с. 84]. Біблійний мотив очищення від гріховності втілений у фразі: «*прийшли великі води*», «*звершили суд над сплячою Катрінкою (курсив мій – Н. К.)*» [5, с. 24]. У даному разі семантика міфосимволу води – не лише очищення від гріхів, а й втілення руйнівної сили стихії.

Схожу ситуацію спостерігаємо у повісті «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба». Тіло Маріци теж забирає вода. Відбувається це після того, як до жінки доходять чутки про те, що вона «живе собі з сином, як із чоловіком, ні сорому, ні совісті не маючи...» [4, с. 42]. Мовляв, Маріца вчинила інцест зі своїм хворим сином, що страждає від нападів люті і агресії, аби утихомирити його і вгамувати чоловічу хіть. Характерним є те, що цю версію Марія Матіос, майстер «викидати «літературні коники» [6, с. 187], так і не спростовує, навіть в кінці повісті, залишаючи читача в стані розгубленості і пригніченості. У кінці твору говориться про двох Христофорів Колумбів: «одному вона була матір'ю. І тільки обом...» [4, с. 47]. Характерно те, що коли «слизькі розмови» про інцест дійшли до Маріци, вона якраз прала білизну на річці. Чи випадково Матіос «вбиває» свого персонажа саме таким способом: розп'явши на «водному хресті» Маріцу, якій «вже ніколи на берег не вийти» [4, с. 42, 44]?

Отже, як Катрінка, так і Маріца покарані вічним спочинком у воді за гріх, якого вони не вчиняли. З тією лише різницею, що Маріца стала «добровільною потопельницею» [4, с. 46].

Окрім розправи над «грішницями», вода, а особливо ріка, виступає у творах Марії Матіос як вододіл між двома світами. Так, у повісті «Москалиця» річка відокремлює безпечну, свою територію, що є для Москалиці сакральною, від чужої, що приховує безліч небезпек і сприймається як втілення хаосу. Саме з того боку – з потойбіччя – приходять до Северини, щоб забрати її «у світ», уповноважений від районного МГБ майор Воронін, який для Москалиці є втіленням демона, адже він і його люди «приходять по душі» [6, с. 21]. Щось подібне спостерігаємо у романі «Солодка Даруся». Специфіка місцини, звідки тасмниче зникла Матронка, теж полягає у наявності річки Черемош, яка ділить простір на цей і той боки ріки. Причому по обидва боки дзеркальним чином розташовувались «села-близнюки», які навіть назву мали спільну – «Черемошне». Таке дзеркальне розташування двох селищ автор неодноразово підкреслює. Однак Черемошне по той бік ріки таки відрізнялось: «від минулої осені стало на тім боці ріки якось так тихо, ніби там тривали щоденні поминки», «щось там не так» [6, с. 107]. Той світ (Черемошне по той бік ріки) вимальовується Марією Матіос як загадкове потойбіччя, у яке випадково потрапляє Дарусина мати – нещасна Матронка. Її катують, з неї знущаються, допитуючи, закривають у темній, переповненій щурами «пивниці». Мимоволі таке місце асоціюється з пеклом, в якому грішників катують. Міфосимвол ріки у даному разі трактується як межа «між білим світом і світом померлих» [8, с. 66]. Недарма у народній обрядовості та фольклорі «переправа через ріку означала перехід від земного існування до неземного» [8, с. 50]. У романі «Солодка Даруся» конкретний гідротопонім – річка Черемош – стає символом ріки смерті. Так, Матронку переправили через річку Черемош ніби на той світ, принаймні, таке відчуття в неї мало б скластись від перебування у витвореному руками радянських військових пеклі.

Втіленням володаря цього пекла, справжнім дияволом у людській подобі стає майор Дідушенко, який час від часу «налітав у село як фурія, – і разом з ним зникало кілька людей», причому дехто зі зниклих повертався зі зламаними чи перебитими пальцями або припеченою шкірою, а дехто не повернувся взагалі [6, с. 155]. Дідушенко наділений необмеженою владою, адже він вирішує: залишити життя людині чи приректи її на мучиницьку смерть, а решту – на споглядання моторошного видовища. Майора Дідушенка з майором Вороніним з повісті «Москалиця» пов'язує те, що обидва вони є уповноваженими від районного МГБ, обидва постають в іпостасі диявола, у волі якого залишити людину живою чи позбавити її життя. Тому можна говорити про витворену Марією Матіос модель персонажів – представників радянської влади, які належать до демонічної образності.

Отже, для прози Марії Матіос характерним є образ води, який має міфосемантичне наповнення. А виявляється воно у трактуванні міфосимволу водної стихії як очищення від гріха, руйнівної сили і кордону між двома світами. Саме проникнення у символіку, якою промовляє міф, дає змогу розкрити вмотивованість тих чи інших елементів життєвого простору у творах Марії Матіос і зрозуміти її непростих персонажів. Відтак апелюючи до колективної пам'яті, вона прагне відкрити читачеві набагато більше, ніж те, що лежить на поверхні текстів її повістей і романів.

Література

1. Аверинцев С. С. Вода / С.С. Аверинцев // Мифы народов мира : энциклопедия. В 2-х томах Т. 1 / под ред. С. А. Токарева. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1998 – С. 240.
2. Бидерманн Г. Энциклопедия символов / Ганс Бидерманн – М. : Республика, 1996. – 335 с.
3. Керлот Х. Словарь символов / Хуан Керлот. – М. : REFL-book, 1994. – 698 с.
4. Матіос М. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / Марія Матіос // Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с.
5. Матіос М. Москалиця / Марія Матіос // Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с.
6. Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – 176 с.
7. Слобідський С. Закон Божий : підручник для сім'ї та школи / С. Слобідський; за ред. Патріарха Філарета. – К., 2004. – 654 с.
8. Сто найвідоміших образів української міфології / Боженко Є., Завадська В., Музиченко Я. та ін.; за ред. О. Таланчук. – К. : Автограф, 2007. – 460 с.